

**“SÜBHÂNEKE DUASI ‘VE CELLE SENÂÜKE’ İLE BERABER”
-BİR UYGULAMANIN FİKHÎ ARKA PLANI-**

Fetullah YILMAZ¹

ÖZ

Bu makalede, ülkemizde cenaze namazının kılınışına ilişkin bir uygulamanın fikhî dayanağı ve arka planı ele alınmaktadır. Dinî öğretim esnasında “Sübhâneke” duası öğretilirken “ve celle senâüke” kısmının sadece cenaze namazında okunacağı belirtilmekte ve cenaze namazı kılınmadan önce bu namazın kılınışı anlatılırken, “ilk tekbirin ardından Sübhâneke duasının ‘ve celle senâüke’ ile birlikte okunacağı” söylenmektedir. Hâlbuki ‘ve celle senâüke’ cümlesi, hadis ve fıkıh ilimleri açısından muteber sayılmayan bir yolla nakledilmiştir. İlk dönem âlimlerinin bazıları bütün namazlarda okuyan kişinin nehyedilmeyeceğini, okumayana ise okumasının emredilmeyeceğini söylemiştir. Kimi âlim ise, sadece nafilerde okunabileceğini, bazıları bütün namazlarda terkinin evlâ olduğunu, kimisi ise okunmasının mekruh olduğunu söylemiştir. Ancak İbrahim Halebî, sadece cenaze namazında okunacağını söyledikten sonra meseleye farklı bir boyut eklenmiş, rivayet yönlü değerlendirmeler adeta gölgede kalmıştır.

Anahtar Kavramlar: Namaz, rivayet, ibadet, Hanefi mezhebi, İbrahim Halebî.

**“THE DU`A SUBHANAKA WITH ‘WA JALLA THANÂUKA”
-THE ISLAMIC JUDICIAL BACKGROUND OF A PRACTICE-**

ABSTRACT

In this article, the Islamic judicial basis and the background of the practice regarding performing funeral prayer in our country is dealt with. In religious teaching, when taught the du`a “Subhanaka”, it is mentioned that the part “wa jalla thanâuka” is said only in funeral prayer and it is said just before the prayer and after the first takbeer along with “wa jalla thanâuka of the du`a subhanaka”. However, the sentence “wa jalla thanâuka” has been narrated through an unacknowledged way in terms of hadith and fiqh sciences. Some of the first period scholars stated that there is no order or prohibition about whether or not it is said in all prayers; some others claimed that it can be said only in some supererogatory prayers; some asserted that it should be abandoned and some others mentioned that saying it is makruh. However, Ibrahim Halebî, after he indicated that the du`a is said only in funeral prayer, added a new dimension on the issue and then narrative-based judgements have simply kept in the shade.

Keywords: Prayer, narrative, worship, Hanafi school, Ibrahim Halebi.

DOI: 10.17823/gusb.263

¹ Yrd.Doç.Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku, fyilmaz@gumushane.edu.tr

GİRİŞ

İslâm, akla hitap eden naklin esas olduğu bir dindir. Nakil, ibadetlerin temelidir. Başka bir ifadeyle “ibadetlerde asıl olan, nassa dayalı olmaktır.”(Hâdimî, 1424/2001: 166). Zira kulluğun nasıl yapılacağını, insanları yaratıp onlara ibadeti emreden kim ise, o belirler. Bu ibadetlerin başında namaz gelmektedir. Muhtasar fıkıh kitaplarında namazın rükün ve şartları ana hatlarıyla açıklandığı gibi, ayrıntılı kaynaklarda ise gerekli görüldüğü kadar tafsilat ve delillerle beraber ele alınır.

Bu makalede işlemeye çalışacağımız mesele, ülkemizde uygulanmakta olan bir hususun fikhî delillerini ve arka planını ele almaktır. Başta, halkımızın dinî bilgi kaynakları olan ilmihallerde² ve dinî öğretim kurumlarında Sübhâneke duâsı öğretilirken “ve celle senâüke” kısmının sadece cenaze namazında okunacağı tembihi yapıldığı gibi,³ hemen her cenaze namazından önce bu namazın nasıl kılınacağı anlatılırken, ilk tekbirden sonra “Sübhâneke duâsının ‘ve celle senâüke’ ile birlikte okunacağı” söylenmektedir. Genel olarak dinin bütün alanlarında olduğu gibi, fıkıhta da delilin esas olduğu malumdur. Dolayısıyla ilgili meselenin delili konusunda bir netliğe ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu makalede meselenin delilleri ve tarihi seyrine ilişkin bilgi verilmeye çalışılacaktır.

I. SÜBHÂNEKE DUÂSİ

Bu duâya “senâ (övgü)” dendiği gibi, “istiftâh (açış) duâsı” da denmektedir. Hemen bütün Hanefî furû kitapları, kişi ister münferit olarak, isterse cemaatle veya ister imam ister muktedi olarak bulunsun, namaza tekbir alıp başladıktan sonra ellerini bağlayıp Sübhâneke duâsını sünnet olmak üzere okuyacağını ifade ederler. Namaza tekbir alıp başlayan kişi, ellerini bağladıktan sonra,

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ

şeklindeki duâyı okur. Anlamı, “Ey Allahım, seni tesbih eder ve sana hamd ederim. Senin adın mübarektir. Senin şanın yücedir. Senden başka ilah yoktur.” şeklindedir (Mehmed Zihni Efendi, 1398: 429). Bu duâ ile ilgili daha başka hükümler varsa da bunları fıkıh kitaplarına havale edip asıl meseleye geçmek istiyoruz.

II. “VE CELLE SENÂÜKE”İN FIKİH TARİHİNDEKİ SEYRİ

Sübhâneke duâsına *ve celle senâüke* kısmının dâhil olup olmadığıyla ilgili net bir belirleme yapabilmek amacıyla belli başlı kaynaklara başvurarak iz sürmeye, daha sonra da bulduğumuz bilgilerin genel bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Kaynaklarda zikredildiğine göre Sübhâneke duâsını *ve celle senâüke* cümlesiyle beraber bir hadis olarak nakleden –aşağıda geleceği üzere– Hanefî mezhebinin önemli simalarından İmam

² İleride “ce velle senâüke”nin cenaze namazında okunacağını belirten ilmihallere örnek verilecektir.

³ Meselâ Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Kur’ân kurslarında okutulan ders kitaplarında konunun işleniş hakkında bkz. *Dinimizi Öğreniyoruz- Yaz Kursları Öğrenci Kitabı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, II, 40; Ayşe Öztürk, *İbadetlerimi Öğreniyorum*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 54.

Muhammed (v.189/805)'dir. İmam Muhammed (rh)'in; Hz. Peygamber (sav)'in namazda Sübhâneke'yi ilgili cümle ile birlikte okuduğunu *Kitâbü'l-Hücce alâ ehli'l-Medîne*'de rivayet ettiği söylenmekte ise de, bütün aramalarımıza rağmen adı geçen eserin matbu nüshasında bu hadisi bulamadığımızı belirtmeliyiz (Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, 1403/1983). Bu kaydın (ve celle senâüke) İmam Muhammed'in eserinde bulunmayıp ona yanlışlıkla izafe edilmesi mümkün olmakla birlikte, ilk nüshalarda olup da daha sonra istinsah edilen nüshalarda o bölümün gözden kaçırılmış veya matbu nüshaya alınmamış olma ihtimali daha güçlü görünmektedir.

İmam Muhammed'in ardından bu konuda söz söyleyen en eski ismin Ebû Hafs el-Kebîr (v.216/831) olduğu görülmektedir. Onun, bu cümleyi okumanın mekruh olduğunu söylediği bazı Hanefî kaynaklarında nakledilmektedir. Nitekim ileride bununla ilgili nakillere yer verilecektir.

Fıkıhçıların nakline göre daha sonra Şemsüleimme Halvânî (v.452/1060) bu cümleyi İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-Hücce*'sine –ki burada *Kitabü'l-Hüccet* adıyla geçmektedir- dayandırarak demiştir ki: “*Hocalarımız (meşâyihunâ) der ki: Eğer kişi ‘ve celle senâüke’ derse bundan men edilmez; okumaz, sükût ederse bunu okuması emredilmez.*” (Burhanüşşerîa Buhârî, 1424/2004: II, 110. Âlim b. Alâ, 1425/2004: I, 389).

Elimizdeki kaynaklardan, meseleye ilk rastladığımız eser Serahsî (v.483/4090)'nin *Mebûsât*'u olup, burada konu şöyle işlenir: “*Kişi sonra ‘Sübhânekellâhümme ve bihamdik ...’ der. Dahhâk (rh)'tan gelen rivayette o, ‘Kıyama durduğunda Rabbini hamd ile tesbih et.’(Târ 52/48) âyetinin tefsiri hakkında demiştir ki: ‘Bu, namaz kılanın başladıktan sonra Sübhânekellâhümme ve bihamdik sözünü söylemesidir.’ Bu zikir şeklini Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesûd (r.anhum) da Allah Resûlü (sav)'nden rivayet etmiştir. Ancak ‘ve celle senâüke’yi Peygamber Efendimiz zikretmemiştir. Çünkü bu kısım, meşhur rivayetlerde (meşâhir) nakledilmemiştir. İmam Muhammed (rh) Kitâbü'l-Hücce an Ehli'l-Medîne’de zikrederek der ki: ‘Namaz kılan ve celle senâükeyi de okur.’” (Serahsî, 1414/1993: I, 12).*

Kâsânî (v.587/1191) de Sübhâneke'nin *Zâhiru'r-rivâye*'de *ve celle senâüke* cümlesi olmadan nakledildiğine işaret ederek, İmam Muhammed'in bunu *Kitabu'l-Hac*'da –Kitabü'l-Hücce olmalı- ilave ettiğini, oysa bunun meşhûrlarda (meşâhîr) bulunmadığını söyler (Kâsânî, 1406/1986: I, 202).

Merğînânî (v.593/1197) ise Sübhâneke duâsına başka bir ilave yapılmayacağını söyleyerek, Serahsî ve Kâsânî ile aynı ifadeyi kullanır, yani meşhûr rivayetlerde *ve celle senâükenin* zikredilmediğini söyler. Ancak diğerlerinden farklı olarak, bu kısmın meşhûr yolla gelmediği için farzlarda okunmayacağını belirtir (Merğînânî, 1991: I, 48).

Kadı el-Ğaznevî (v.593/1197) ise hiçbir kayıt koymadan İmam Muhammed'in Sübhâneke'ye *ve celle senâükeyi* ilave ettiğini söyler (el-Ğaznevî, 1434/2011: I, 167).

el-Muhîtu'l-burhânî müellifi Burhanüşşerîa Buhârî (v.616/1219) ise *ve celle senâuke* kısmının ne *Asıl*, ne de *Nevâdir*'de zikredildiğini belirtir.⁴ Dolayısıyla, meşhûr rivayetlerde nakledilmediğini söyledikten sonra –yukarıda geçtiği üzere- Şemsüleimme Halvânî ve Şemsüleimme Serahsî'nin; İmam Muhammed (rh)'in bunu *Kıbabü'l-Hücece alâ Ehli'l-Medîne*'de zikrettiğini söylediklerini ifade eder. Şemsüleimme Halvânî demiştir ki: “Hocalarımız (meşâyihunâ) der ki: Eğer kişi *ve celle senâuke* derse bundan men edilmez; okumaz, sükût ederse bunu okuması emredilmez.” (Burhanüşşerîa Buhârî, II, 110; Âlim b. Alâ, I, 389). Ancak Halvânî'nin eserine ulaşabilmiş değiliz.

Mevsilî (v.683/1284)'nin *el-İhtiyar*'da ve Aynî (v.855/1451)'nin *el-Binâye*'deki ifadeleri yukarıdaki bilgilerin kısa bir tekrarı mahiyetindedir (Mavsilî, 1426/2005: I, 49; Aynî, 1420/2000: II, 184.).⁵

İbn Nüceym (v.970/1562)'in konuya yaklaşımı ise şöyledir: “[*Kaşğârî* (v.705/1305)] *Münyetü'l-musallî*'de ‘namaz kılan ‘ve celle senâuke’ kısmını ilave ederse bundan men edilmez, okumazsa emredilmez.’ der. *el-Kâfi*'de bunun meşhûr rivayetlerde nakledilmediği yazılıdır. *el-Bedâi*'de ise ‘Zâhiru'r-rivâye meşhûr olanla yetinmektir’ diye geçer. Hâsılı şudur ki, Allah Teâlâ'ya bir senâ/övgü olsa bile evlâ olan, rivâyet edileni bir şey ilave etmeksizin muhafaza etmeyi nazar-ı dikkate alarak her namazda onu terk etmektir.” (İbn Nüceym, ts. I, 328).

Siracüddin İbn Nüceym (v.1005/1596) ise Ebû Hafs [el-Kebîr]'ın bunu okumanın mekruh olduğunu söylediğini belirttiğinden sonra; “*Üstatlarımız demiştir ki: Bunu okumak ne emredilir ve ne de yasaklanır.*” diyerek sözünü tamamlar (İbn Nüceym, 1422/2002: I, 208).

Daha önce söylenenleri değerlendiren Şürunbülâlî (v.1069/1659) ise *Dürer* hâşiyesinde şöyle der: “*Münye*'de demiştir ki, eğer *ve celle senâuke*yi ilave ederse bundan men edilmez, okumazsa emredilmez. *el-Kâfi*'de de böyledir, ancak ‘demişlerdir’ lafzıyla geçer. ‘Onu farzlarda okumaz’ sözüne gelince, derim ki: *Hidâye*'de de bu şekilde, farzlarla kayıtlı olarak geçer. *el-Bahr*'da ise bütün namazlar için mutlak olarak şöyle denmiştir: ‘Allah Teâlâ'ya bir senâ/övgü olsa bile evlâ olan, rivâyet edileni bir şeyi ilave etmeksizin muhafaza etmeyi nazar-ı dikkate alarak her namazda onu terk etmektir.’ (Şürunbülâlî, 1979, I, 68).

Sultan Muhyiddin Ebü'l-Muzaffer Âlemgîr (v.1118/1707)'in emriyle bir heyet tarafından yazılan *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*'deki ifadeler ise şöyledir: “*Ve celle senâuke ne Asıl'da ne de Nevâdir'de*

⁴ Hanefî mezhebinden meşhûr olan bir tasnife göre meseleler şu şekilde üçe ayrılır. 1. Zâhiru'r-rivâye: Usûl meseleleri de denir. “Usûl” Asl'ın çoğulu olup yukarıda kastedilen bu kısım olmalı. Mezhebin kurucuları olan Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'den rivayet edilen meselelerdir. Bunların yazıldığı, *el-Mesbût*, *ez-Ziyâdât*, *el-Câmi'u's-sağîr*, *es-Siyeru's-sağîr*, *el-Câmi'u'l-kebir*, *es-Siyeru'l-kebir*'dir. Bunlara *zâhiru'r-rivâye* adının verilmesi, İmam Muhammed'den sika ravilerce nakledilmiş oldukları içindir. 2. Nevâdir meseleleri: Bunlar ya İmam Muhammed'in, *el-Keysâniyyât*, *el-Hârûniyyât*, *el-Cürânîyyât*, *er-Rakkiyyât* eserlerinde rivayet edilenlerdir –ki bunlara zâhiru'r-rivâye olmayanlar denmesinin sebebi, İmam Muhammed'den sahih ve sâbit yollarla nakledilmedikleri içindir- ya da Hasan b. Ziyad'ın *el-Muharrar* ve Ebû Yûsuf'tan nakledilen imlâ edilmiş (emâli) kitaplardaki rivayetlerdir. 3. Vâkıât: Sonraki müctehidlerin, kendilerine sorulup da hakkında rivayet bulamadıkları meselelerde istinbat ettikleri meselelerdir. Bkz. Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Raddü'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412/1992, I, 69; Mihail 'Îd el-Bustânî, *Merci'u't-tullâb*, Beyrut, 1914, s. 9-10.

⁵ Ayrıca bkz. Abdurrahman b. Muhammed Şehzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, I, 141.

zikredilmiştir. *el-Muhît*'te de böyledir. Onun için namaz kılan kişi onu farzlarda okumaz.” (Heyet, 1310: I, 73).

Buraya kadar yapılan nakillerde görüldüğü üzere, kimi fakih ve *celle senâükenin* mutlak olarak bütün namazlarda, kimisi nafilelerde okunabileceğine işaret etmiş, bazıları da mutlak olarak hiçbir namazda okunmamasını, kimisi de okumanın mekruh olduğunu dile getirmiştir. *Ve celle senâüke* cümlesinin okunması meselesinde dönüm noktası İbrâhim Halebî (v.956/1549) olmuştur. Görebildiğimiz kadarıyla *ve celle senâükenin* sadece cenâze namazında okunacağını söyleyen ilk fakih odur. Aşağıda geleceği üzere bu duruma İbn Âbidîn (v.1252/1836) de işaret etmiştir. Halebî şöyle demiştir:

“... Çünkü meşhûr hadislerde zikredilmemiştir. Evlâ olan, cenaze namazı dışında terk edilmesidir.” (Halebî, 1307: 146).

Aynı görüşü Haskefî (v.1088/1677)'de tekrar etmiştir: “Tekbir alır, sonra *Sübhânekellâhümme* okur, ve *celle senâükeyi* terk eder/okumaz, sadece cenâzede okur.” (Haskefî, 1433/2002: 67).

Hadimî (v.1176/1762) namazda, özellikle farzlarda, rivayete dayanmayan zikir, tesbih ve tehlillerin okunmayacağını belirterek şöyle devam eder: “*Dürer*'de demiştir ki: ‘*Senâda* (*Sübhâneke*) ve *celle senâükeyi* okumaz. Çünkü meşhûr rivayetlerde gelmemiştir.’ *el-Bahr*'da ise ‘Evlâ olan nafilelerde de terk edilmesi ve ilave yapılmaksızın rivayet edilenle yetinilmesidir.’ *Halvânî*'den ‘(Okunması) emredilmez ve nehyedilmez’ diye nakledilmiştir. *ez-Zahîriyye*'de ‘*el-Asl* ve *en-Nevâdir*'de zikredilmemiştir.’ der. *Ebû Hafş el-Kebîr*'e göre mekruhtur. Ben derim ki: Yasaklık (*hazr*) ve serbestlik (*ibâha*) arasında gidip gelen şeyde, yasağın tercih edilmelidir. Fakat cenaze namazında okunacağı rivayet edilmiştir.” (Hadimî, 1348: III, 259).

Yukarıdaki iktibaslardan, belli bir zaman *ve celle senâükenin* namazlarda okunmasına dair tartışmaların, bu cümlelerin rivayet şeklinin güvenilirliği üzerinden yapıldığı görülmektedir. Sadece cenazede okunacağını söyleyen Halebî meseleyi farklı bir mecraya taşımış, Tahtâvî (v.1231/1816) ise bu mecranın meşruiyetine adeta süreklilik sağlamıştır. O, *Merâkî'l-Felâh* üzerine yazdığı hâşiyede şöyle demiştir: “*Mütekaddim âlimlerin*⁶ ve *celle senâüke* hakkında bir sözü bulunmamaktadır.⁷ *el-Bahr* ve *en-Nehr*'de *el-Mi'râc*'dan şu nakledilir: ‘Üstatlarımız demiştir ki: Kişinin onu okuması ne emredilir ne de nehyedilir. [Mültekâ şerhi] *Sekbü'l-enhur*'da *el-Halebî*'den naklen ‘Evlâ olan ve *celle senâükenin* cenaze namazı haricinde terk edilmesidir.’ Belki de farkın sebebi (cenazede okunup

⁶ Hanefîler zaman bakımında fakihleri şu kısımlara ayırırlar: *Selef*, İmam Ebû Hanîfe'den İmam Muhammed'e kadar olanlar; *halef* ise İmam Muhammed'den Şemsüleimme el-Halvânî (452/1060)'ye kadar olan fukahadır. *Müteahhirîn* Şemsüleimme el-Halvânî'den, Hâfızuddîn el-Buhârî (693)'ye kadardır. Bazılarına göre ise mezhebin üç imamına ulaşan Hanefî fakihlerine “mütekaddimîn”, ulaşamayan ve sonra gelenlere ise “müteahhirîn” denir. Yaklaşık olarak üçüncü asrın başından öncekiler mütekkadim, sonrakiler ise müteahhir âlimlerdir. Bustânî, *Merci*, s. 10; Ahmed b. Muhammed Nasîruddîn en-Nakîb, *el-Mezhebu'l-Hanefî*, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad 1422/2001, I, 327.

⁷ Tahtâvî, mütekaddim fakihlerin bu konuda bir şey söylemediklerini ifade etmiş olsa da, bununla ne kasdettiğini tam olarak belirlemek zor görünmektedir. Çünkü konuya değinen pek çok fakih, bu kısmı İmam Muhammed'in *el-Hüccetü alâ Ehli'l-Medîne* eserine dayandırmaktadırlar.

diğerlerinde okunmama gerekçesi), cenaze namazında duâ amaçlandığı için, bu kısmın cenazenin durumuna daha uygun olmasıdır.” (Tahtâvî, 1418/1997: 259).

Ancak aynı Tahtâvî, *ed-Dürri'l-Muhtâr* hâşiyesinde cenaze namazı hususuna değinmeden şöyle demiştir: “Ve celle senâükeyi terk ederek okur’ yani bu mahalde rivayet edileni muhafaza için evleviyet yoluyla [ve celle senâükeyi] terk eder. *el-Münye*’de ise, eğer ve celle senâükeyi eklerse men edilmez, terk edilmez emredilmez.” (Tahtâvî, 1254: I, 218).

Tahtâvî’nin *ed-Dürri'l-Muhtâr* hâşiyesinden çokça istifade eden İbn Âbidîn (v.1252/1836) ise şöyle demiştir: “**Onu [ve celle senâüke] terk ederek [Sübhâneke okur]**’ Zâhiru’r-rivâye budur; Bedâi. Çünkü bu, meşhûr rivayetlerde nakledilmemiştir; *el-Kâfi*. Öyleyse evlâ olan, Allah Teâlâ’ya övgü olsa bile rivayet edileni olduğu gibi, ziyadesiz korumak için her namazda onu terk etmektir; Bahr ve Hilye. Burada [Merğînânî’nin] *el-Hidâye*’deki ‘Onu farzlarda okumaz’ sözünün bir anlamı olmadığına işaret vardır. Fakat *el-Hidâye* sahibi Muhtârâtü’n-nevâzil’de demiştir ki: ‘Ve celle senâüke sözü, meşhur rivayetlerde farzlar hakkında nakledilmemiştir. Bu konudaki rivayet, teheccüd namazı hakkındadır.’⁸ **Ancak cenaze namazında (okur)...** Bunu *el-Münye*’nin küçük şerhinde [Halebî-i Sağîr] zikretmiş ve kimseye de isnad etmemiştir. Ve ben bunu *el-Hidâye* ve Muhtârâtü’n-nevâzil’den yukarıda naklettiğimiz dışında kimsede görmedim.” (İbn Âbidîn, I, 488).

İbn Âbidîn, rivayet yönlü tartışmalara ışık tutmuş, ilgili cümlenin cenaze namazına tahsis edilmesini Halebî’nin söyleyip kimseye isnad etmediğini belirtmekle yetinmiştir. İbrahim Halebî’nin *Münye* şerhi (Halebî-i Sağîr), *Merâkî’l-Felâh*’ın Tahtâvî hâşiyesi ve İbn Âbidîn’in *Raddü’l-muhtâr*’ı önemli kaynaklardan olup Osmanlı devrinden bu yana ülkemizde çok yaygın ve revaçta olan eserlerdir. Dolayısıyla *ve celle senâüke* cümlesinin cenaze namazına tahsis edilmesinin alt yapısının bu eserlerce oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Sonraki fıkıh kitabı ve ilmihal müellifleri de çoğunlukla aynı bilgiyi tekrar etmişlerdir. Meselâ, Mehmed Zihni Efendi (v.1913) *Tahtâvî*’nin *Merâkî* hâşiyesindeki ilgili bölümü aynen alıntılıyıp şöyle tercüme etmiştir: “... *Bunda ve celle senâüke cümlesi yoktur. Onu der ise menolunmaz, demezse emrolunmaz. Salât-ı cenazenin gayride onun terki evlâdır. İhtimal ki vech-i fark: Salât-ı cenazede duâ matlûb olmakla cümle-i mezkûre hâl-i cenazeye elyak olduğudur. (Tahtâvî)*” (Mehmed Zihni Efendi, 429).

Oflu M. Emin Efendi (v.1319/1901) de cenaze namazından bahsederken “iftitah tekbirinde ellerini kaldırıp Sübhâneke ve *celle senâüke* ile beraber okur” demiştir (Ofllu M. Emin Efendi, 1308: 75).⁹ Daha başka pek çok fıkıh ve ilmihal kitabı aynı bilgiye yer vermiştir.

İzmirli İsmail Hakkı (v.1946) ise namazın nasıl kılınacağını anlatırken, “cenaze namazında ‘ceddük’ten sonra ‘ve celle senâük’ cümlesi de ilave edilir” (İzmirli İsmail Hakkı, 1341: 55, 72) demiştir.¹⁰

⁸ Burada yanlış anlaşılabilir bir hususa işaret etmek istiyoruz. Pek çok kaynağa bakılınca açıkça görüleceği üzere teheccüd namazında okunmasından bahsedilen duâ/cümle *ve celle senâüke* olmayıp Ebû Yûsuf’un okunması gerektiğini savunduğu “innî veccehtü...” duâsıdır. Meselâ bkz. Şeyhzâde, *Mecma’u’l-Enhur*, I, 143.

⁹ Ayrıca bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, ts., s. 233.

Ancak bazen Tahtâvî'nin yaptığı *ta'lîl*in ileri bir seviyeye vardırıldığı da olmuştur. Celal Yıldırım'ın bu meselede yazdıklarını birebir aktarmak istiyoruz: “Sübhâneke’de «VE CELLE SENÂUKE» okunur mu?”

El-Asıl, En-Nevadir gibi kaynak kitaplarda Cenaze namazının dışında bu cümlelin okunmaması oradaki duâ makamına ve onun esrar ve hikmetine daha uygundur, sonucuna işaret edilmektedir. Allah'ı lâyıkiyla övmek ne mümkün... O kendisini övdüğü gibi uludur. Cenaze namazında mü'min kardeşimiz için duâ ederken, namazın başlangıcında yine Sübhâneke'yi okuyoruz. Ne var ki VE CELLE SENÂUKE'ye burada yer veriyoruz. Bunun birçok nedeni vardır:

a) Her duânın ve duâda yer alan kelime ve cümlelin bir makamı vardır ki onun başka bir yerde okunması aynı feyiz ve rahmete kapı açmaz.

O halde VE CELLE SENÂUKE'nin feyiz ve rahmet makamı, cenaze namazındadır.

b) Ölen kardeşimiz için Allah'ın rahmet ve mağfiretini dilerken O'nun yüceliğini, azamet ve kudretini, rahmet ve inayetini önce SÜBHÂNEKE ile anlatmaya ya da dile getirmeye çalışıyoruz. Bu açıdan O'nun geniş rahmet ve mağfiretini diliyoruz. VE CELLE SENÂUKE diyerek O'nun rahmet ve mağfiretinin, azamet ve kibriyasının yüceliğine erişmenin mümkün olmadığını, en üstün övgüye ancak O'nun lâyık bulunduğunu kalbimizden dilimize getirmeye çalışıyor ve «VE CELLE SENÂUKE» cümlesiyle bunu ifâde ediyoruz.

c) Bu cümlelin Cenaze Namazında okunduğunda kalbe verdiği şifâyı başka yerde okunmasıyla elde etmek o ölçüde te'sirli değildir. Bu bakımdan duâlarda rivayet edilen şekle bağlı kalmakta büyük yarar vardır. VE CELLE SENAÜKE cümlesinin vereceği şifâyı biraz da bu açıdan değerlendirmek gerekir.” (Yıldırım, 1991: I, 255-256).

Pek çok internet sitesince de alıntılanan bu bilgi hakkında aşağıda bazı değerlendirmelere yer verilecektir.

Nihayet, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu “Namazlarda Sübhâneke’de ‘ve celle senâük’ kısmı niçin okunmaz?” sorusuna verdiği cevapta adeta iki yönü de birleştirmiştir: “Namazda okunan ‘Sübhâneke’ ile ilgili sahih hadislerde ‘ve celle senâüke’ lafzı yer almamaktadır. (Ebu Davud, Salat, 122.) Bundan dolayı namazlarda bu cümle okunmaz.

Cenaze namazı ise, ölüye duâ olduğu için, başka duâların da yapılması mümkün olduğu gibi, ‘Sübhâneke...’ zikrine ‘Allah’ım senin şanın yücedir.’ anlamındaki ‘celle senâüke’ ifadesi de eklenebilir. Zira namaz dışında yapılan bazı zikir ve duâlarda da bu ifade rivayet edilmektedir.” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014: 77).

¹⁰ Ayrıca bkz. Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dîni*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 195-196.

III. DEĞERLENDİRME

Sübhâneke diye bilinen “senâ” veya “istiftah” duâsındaki *ve celle senâüke* cümlesinin namazlarda ve özellikle cenaze namazında okunmasıyla ilgili bazı değerlendirmeleri maddeler halinde yapmak gerekirse;

1. “*Ve celle senâükenin* namazda okunması emredilmez” hükmü, fakihlerce bu kısmın meşhur rivayetlerde mevcut olmamasına dayandırılmıştır. Bunu Hanefî mezhebi literatürü üzerinden ifade edenler *ve celle senâükenin Asl* (Zâhiru’r-Rivâye) ve *Nevâdir* (Nâdiru’r-Rivâye)’de nakledilmediğini belirtmişlerdir.

2. Bu kısmı ilave ederek Sübhâneke’yi okuyanın men olunmaması meselesine gelince; okunabileceğini düşünenler, namazla ilgili olmasa da bu konuya mesned teşkil ettiğini düşündükleri bir rivayete atıf yapmaktadırlar. Gerek Halebî, gerek Mustafa Güzelhisarî (v.1253/1837) gibi şârihler İbn Şücâ ed-Deylemî (v.509/1115)’nin Abdullah b. Mes’ûd (r.a)’dan naklettiği rivayete yer vermişlerdir (İbrahim Halebî, 1325: 302; Güzelhisarî, 1306: 317). İbn Mes’ûd (r.a) demiştir ki: “Allah’ın en çok sevdiği söz, kişinin “*وَجَلِّ ثَاوُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ*” demesidir. Allah’ın en buğzettiği söz ise, kişinin birisine ‘Allah’tan kork!’ dediğinde onun ‘Sen kendine bak!’ demesidir.” (ed-Deylemî, 1406/1986: I, 214-215).

Aynı ibarenin geçtiği başka merfû rivayetler de bulunmakla beraber bunlar namazla ilgili değildir. Bunun yanında, Beğavî (v.516/1122)’nin *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde zayıf olarak değerlendirilen bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayette Hz. Aişe (r.ahna)’nın dediğine göre, Allah Resûlü (sav)’in namaza başladığı zaman okuduğu Sübhâneke duâsında *ve celle senâüke* kısmı da bulunmaktadır (Beğavî, 1407/1987: I, 317-318).

Görüldüğü gibi ilk zamanlarda tartışmanın odak noktasını bu cümlenin anlamı ve cenazenin durumuna uygunluğu değil, sahih bir nakille gelip gelmemesi oluşturmaktadır.

3. Yukarıda değinildiği gibi, tespit edebildiğimize göre ilgili cümlenin sadece cenaze namazında okunacağını ilk defa İbrahim Halebî (v.956/1549) söylemiştir. Dolayısıyla bu görüşe hadis anlamında bir “rivayet” değeri atfetmek (Hadimî, III, 259; Yıldırım, I, 255) pek uygun olmasa gerektir. Dahası, “*El-Asıl, En-Nevâdir* gibi kaynak kitaplarda Cenaze namazının dışında bu cümlenin okunmaması oradaki duâ makamına ve onun esrar ve hikmetine daha uygundur, sonucuna işaret edilmektedir.” (Yıldırım, I, 255) diyerek meseleyi *el-Asl* ve *en-Nevâdir*’e kadar götürmek bir “kaynak kargaşası”nı andırmaktadır. Zira cenaze namazında okunacağına dair bir söz ilk dönem kaynaklarında görülmemektedir.

4. Ancak farzlar dışında, yani nâfilelerde ve/veya cenaze namazında okunabileceğine gelince, bu meseleleri iki açıdan değerlendirmek mümkündür.

a. Fıkhî esaslara göre, farzlar hakkında müsamaha ile karşılanmayan, caiz görülmeyen bazı durumlar, nâfileler için caiz görülebilir. Yani nâfilelerde kolaylık ve müsamaha ön plandadır. Buna

binaen öziir olmasa da nafiler binik üzerinde ve oturularak kılınabilmektedir (Zeyla'î, 1313: II, 85). Cenaze namazı ise hiçbir açıdan gerçekte bir namaz olmayıp, ölü için duâdır (Zeyla'î, I, 137). Buna binaen çok zayıf da olsa, nihayetinde bir rivayete dayanan bu kısmın nafilerde ve cenaze namazında okunmasında sakınca görülmediği anlaşılmaktadır.

b. İbrahim Halebî *ve celle senâikenin* sadece cenaze namazında okunacağına dair bir ifade kullanmış, Tahtâvî ise bunu bir gerekçe ile izaha yönelmiştir. Halebî'nin hangi delil veya illet/gerekçe ile bunu söylediğini tespit etmek zor görünmektedir. Tahtâvî'nin "Belki de/muhtemelen cenazede okunup diğerlerinde okunmama gerekçesi, cenaze namazında duâ amaçlandığı için, bu kısmın cenazenin durumuna daha uygun olmasıdır." (Tahtâvî, 1418/1997: 259) şeklindeki ibaresi ihtiyatlı olsa da, bu izah tarzı "ta'lîl ba'de'l-vukû (bir şey gerçekleşikten sonra ona illet bulma)"¹¹ kavramını akla getirmektedir. Zira bu görüşün asıl sahibi olan Halebî tarafından cenazede okunacağı hükmünün dayanağı/illeti izah edilmiş değildir.

Tahtâvî'nin yaptığı "ta'lîl" daha sonraları ileri bir noktaya götürülmüş ve kesin bir delil ve gerekçe olarak algılanmıştır. Bu cümlenin cenaze namazında okunduğunda kalbe verdiği şifayı başka yerde okunmasıyla elde etmenin o ölçüde mümkün olmadığı, dolayısıyla *ve celle senâuke* cümlesinin vereceği şifayı biraz da bu açıdan değerlendirmek gerektiği (Yıldırım, I, 256) şeklindeki ifadeler bunun göstergesi sayılabilir. Tahtâvî'nin tahminen söylediği gerekçenin yanında duâlarda, rivayet edilen şekle bağlı kalmanın yararlı olacağını söylemesi ise, Halebî'nin görüşünün, adeta hadis seviyesinde bir rivayet olarak algılanmaya başlandığını düşündürmektedir.

SONUÇ

Sübhâneke duâsındaki *ve celle senâuke* cümlesi, hadis ve fıkıh ilimleri açısından muteber sayılmayan bir nakille geldiği için ilk dönem âlimleri, konuya rivayet zaviyesinden bakmışlardır. Kimisi mutlak olarak bütün namazlarda okunup okunmaması hususunda bir emir ve nehyde bulunulmayacağını, kimisi sadece nafilerde okunabileceğini, bazıları bütün namazlarda terkinin evlâ olduğunu, kimisi ise okunmasının mekruh olduğunu söylemiştir. Ancak İbrahim Halebî, sadece cenaze namazında okunacağını söyledikten sonra meseleye farklı bir boyut eklenmiş, rivayet yönlü yaklaşımlar kısmen gölgede kalmıştır. Dolayısıyla, bir mesele başlangıçta asli zemininde tartışılırken, zamanla bazı âlimlerin tahmini değerlendirmeleri, ilim tarihi boyunca birikerek farklı boyutlara ulaşabilmektedir.

Özellikle ibadetler alanında İbrahim Halebî'nin *Halebî-i Sağır*'i ile Tahtâvî'nin *Merâkî'l-Felâh* hâşiyesi Osmanlı devrinden bu yana ülkemizde çok revaçta olan önemli kaynaklardandır.

¹¹ Özellikle "mukallidler tabakası"na dâhil olan fıkıhçıların, "ta'lîl ba'de'l-vukû" kabilinden yaptıkları izahlarla tenkitlere hedef olduğu görülmektedir. Osmanlı son dönem ilim adamlarından Seyyid Bey (v.1925), avam ve havassın başvuru kitaplarından olan *ed-Dürri'l-muhtâr* ile onun hâşiyelerini meselelerin delillerini vermemekle eleştirir. Ona göre, bu tür fikhî eserlerde az çok deliller ve gerekçelere rastlansa da bunların çoğu asıl delil olmayıp "ta'lîl ba'de'l-vuku" kabilindedir. Bkz. Muhammed Seyyid, *Usûl-i Fıkıh-Medhal*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333, s. 248.

Dolayısıyla *ve celle senâüke* cümlesinin cenaze namazına tahsis edilmesinin alt yapısının bu eserlerce oluşturulduğu görülmektedir.¹² Sonraki fıkıh ve ilmihal müellifleri de çoğunlukla adı geçen kaynaklardan aynı bilgiyi nakletmekle yetinmişlerdir.

Ülkemizde mevcut uygulama da bu minval üzere, yani *ve celle senâükenin* sadece cenaze namazında okunması yönündedir. Bu cümlelerin mutlak olarak namazlarda okunmasının hükmü esas olarak “evleviyet” bağlamında ele alınmıştır. Yani, okumanın mı, yoksa okumamanın mı daha evlâ olduğu tartışılmıştır. Bu konuda en ağır sayılabilecek görüş Ebû Hafs el-Kebîr’e ait olup o, bu cümleyi okumanın mekruh olduğunu söylemiştir.

Netice olarak fikhî açıdan, zayıf da olsa bir delile dayandığı için böyle bir uygulamayı devam ettirmenin haram veya mekruh olacağını söylemek zor görünmektedir. Zira Hanefî fukahasının genel eğilimi bu yöndedir. Ancak bu cümlelerin cenaze namazına hasredilerek burada okunmasının zorunlu olduğu izlenimini verecek şekilde davranılması da uygun görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Âlim b. Alâ, *el-Fetâva't-Tâtârânîyye*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1425/2004.
- Akseki, Ahmet Hamdi, *İslâm Dîni*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980.
- Aynî, Bedrüddîn, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1420/2000.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn, *Mesâbîhu's-Sünne*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407/1987.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, ts.
- Burhanüşşerîa Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, İdâretü'l-Kur'ân, Karaçi, 1424/2004
- el-Bustânî, Mihail 'Îd, *Merci'u't-tullâb*, Beyrut, 1914.
- ed-Deylemî, İbn Şücâ, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitab*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara, Şubat 2014, sayı: 278.
- Güzelhisarî, Mustafa Hulusî, *Hilyetü'n-nâcî*, el-Matbaatü'l-Osmaniyye, İstanbul, 1306.
- el-Ğaznevî, Cemâlüddin Ahmed b. Mahmud, *el-Hâvî'l-kudsî fî furûi'l-fikhi'l-Hanefî*, Dâru'n-Nevâdir, Dimaşk, 1434/2011.
- Hadimî, Ebû Saîd Muhammed *Berîka mahmûdiyye fî şerhi Tarîka Muhammediyye*, Matbaatü'l-Halebî, 1348.
- Hâdimî, Nûruddîn b. Muhtar, *İlmu'l-makâsidi's-şer'iyye*, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1424/2001.
- Halebî, İbrahim, *Halebi-i Sağîr*, Şeriket-i Sahafiye-i Osmaniye, Dersaadet, 1307.
- , *Halebî-i Kebîr (eş-Şerhu'l-kebîr)*, Ârif Efendi Matbaası, Dersaadet, 1325.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed, *Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-Ebsâr ve Câmii'l-Bihâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1433/2002.

¹² Doğu Türkistan'dan ülkemize gelen bir arkadaşımız, Hanefî mezhebine mensup olmasına rağmen, kendilerinde böyle bir uygulama bulunmadığı için cenaze namazından önce okunması istenen “ve celle senâüke”nin farklı bir dua olduğunu zannettiğini söylemiştir.

- Heyet, *Dinimizi Öğreniyoruz- Yaz Kursları Öğrenci Kitabı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.
- Heyet, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1310.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Raddü'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412/1992.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-Dekâik*, (Hâşiyeleriyle birlikte), Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy. ts.
- İbn Nüceym, Siracüddin, *en-Nehru'l-fâik şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2002.
- İzmirli İsmail Hakkı, *Din Dersleri*, Kütübhâne-i Hilmî, İstanbul 1341.
- Kâsânî, Alâuddîn, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986.
- Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.
- Merğînânî, Ebü'l-Hasen Burhanuddîn, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, Edâ Neşriyat, İstanbul, 1991.
- en-Nakîb, Ahmed b. Muhammed Nasîruddîn, *el-Mezhebu'l-Hanefî*, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad 1422/2001.
- Serahsî, Şemsüleimme, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1414/1993.
- Şehyâde, Abdurrahman b. Muhammed, *Mecma'u'l-ehur fî şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.
- Şürunbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammar, *Hâşiye ala'd-Dürer*, (Düreru'l-hukkâm kenarında), Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İstanbul, 1398.
- Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Hücce alâ Ehli'l-Medîne*, Beyrut, 1403/1983.
- Muhammed Seyyid, *Usûl-i Fıkıh-Medhal*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333.
- Oflu M. Emin Efendi, *Necâtü'l-mü'minîn*, Kırımî Abdullah Efendi Matbaası, İstanbul, 1308.
- Öztürk, Ayşe, *İbadetlerimi Öğreniyorum*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *Hâşiye ala Merâkî'l-Felâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997.
- , *Hâşiyetü't-Tahtâvî ala'd-Dürri'l-Muhtâr*, Bulak, 1254.
- Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslâm Fıkıhı*, Uysal Kitabevi, Konya, 1991.
- Zeyla'î, Fahrüddîn Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-Dekâik*, (Şilbî hâşiseyi ile), el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Kâhire, 1313.